

Розділ І.

Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників

Нелля Ничкало

СИСТЕМА “ЛЮДИНА – ПРАЦЯ” ЯК ОСНОВА ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ПЕДАГОГІКИ

Серед багатьох систем, відомих від античних часів і до наших днів, життєдайною, загальновідомою і прогностичною, динамічною й ефективною є система “людина – людина”. У різні епохи, на різних історичних етапах народжувалися, утверджувалися, набували розвитку, а згодом зникали (вмирали) чимало систем. Деякі з них відроджувалися або народжувалися вдруге чи навіть втретє. З часом вони знову функціонували, збагачуючи саму людину, її родину, і продовжуючи традиції свого народу, своєї Вітчизни.

Безумовно, на це були різні чинники, передусім – загальнолюдські, духовні, моральні, соціально-економічні та соціокультурні, екологічні, управлінські та багато інших. Їх неможливо відразу навіть перелічити й осмислити. Адже вони віддзеркалювали кожную історичну добу та її особливості.

Система “людина – праця” народжувала нові системи і підсистеми, у яких невинно розвивалася свідомість людини, її особистий світ. І, безумовно, світогляд як “система поглядів на об’єктивний світ і місце в ньому людини, на відношення людини до навколишньої дійсності та до самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації” [7, с. 456]. Як відомо, світогляд людини формується у процесі та в результаті узагальнення природничо-наукових, соціально-історичних, філософських, технічних знань, а також під впливом безпосередніх умов життя. Він передається від покоління до покоління з досвідом людей, їхніми етнонаціональними традиціями, досвідом творчої трудової діяльності.

У контексті цих філософських підходів звернемося до висновків, обґрунтованих видатним українським філософом В. Шинкаруком. “На всіх етапах історії людство створювало узагальнюючі погляди, на світ – людину, на свою життєдіяльність, висувало ідеали, формувало уявлення про майбутнє, що були орієнтирами в його житті. Постій-

ний розвиток виробництва, культури, людських потреб, розширення залучених до людської діяльності все нових і нових сфер природи, удосконалювання самої діяльності й самої людини роблять постійно актуальними завдання пізнання об'єктивних законів розвитку й перетворення світу, формулювання основних принципів наукового підходу до світу й людини, формування світогляду як системи узагальнених поглядів на світ, на історичні долі людини і людства" [1, с.167]. Ці філософські роздуми пронизані ключовою ідеєю: саме праця творила й далі творить і саму людину і людську цивілізацію.

Категорія праці тисячами одухотворених людиною променів пов'язана з усіма сферами життєдіяльності людини і суспільства, розвитку освіти, науки і культури. Якщо в центр цієї надзвичайно важливої проблеми ми поставимо систему "людина – праця" як її ядро, то побачимо широку палітру органічних взаємозв'язків між багатьма науковими галузями. За такої умови зможемо збагнути й відчутти всю складність і взаємозумовленість зв'язків: проблеми праці людини з філософією, соціологією, психологією, педагогікою, економікою, фізіологією, ергономікою, культурою і т. ін. За такої умови набуває закономірності процес формування взаємопов'язаних наукових процесів, притаманних конкретній епосі.

Саме тому ця особлива система завжди мала і нині має велику притягальну силу. Її вивчають, проектують, моделюють і прогнозують науковці – представники різних галузей наукового знання: філософи і соціологи, економісти і демографи, педагоги і психологи, митці та культурологи, медики і менеджери тощо. Вона завжди була рушійною силою духовного, морально-етичного, культурного і, як результат, соціально-економічного розвитку кожного народу і кожної держави.

У цих складних процесах винятково важливу роль відіграє наука як особлива сфера людської діяльності.

За визначенням С. Кримського, ця аксіома спрямована "на виробництво та систематизацію знань про закономірності існуючого засобами теоретичного обґрунтування й емпіричного випробування і перевірки пізнавальних результатів для розкриття їх об'єктивного змісту (істинності, достовірності, інтерсуб'єктивності)" [6, с. 410-411].

Як зазначають В. Кремень і В. Льїн, і в міждисциплінарних, і в дисциплінарних взаємодіях можна виявити трансляцію засобів і методів з однієї сфери знання в іншу. В кожній із цих ситуацій перенесення методів передбачає виявлення тотожностей предметних галузей, що досліджуються. Відмінність міждисциплінарних і дисциплінарних досліджень полягає у масштабах узагальнення й основах, які спрямовують передавання мето-

дів. У міждисциплінарних дослідженнях пов'язуються між собою раніше, здавалося б, віддалені й суто специфічні предметні галузі.

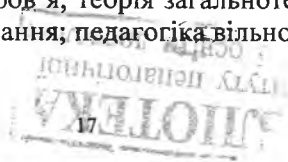
У зв'язку з цим філософи виокремлюють у синергетиці декілька паралельних пластів її буття в сучасній науці та культурі, розташованих у міру зростання рівня абстрактності: *піддисциплінарний* – буденна свідомість повсякденних життєвських практик; *дисциплінарний* – процеси індивідуальної творчості та розвиток дисциплінарних знань і об'єктів дослідження; *міждисциплінарний* – процеси міждисциплінарної комунікації та перенесення знання в діалогах дисциплін, зокрема педагогіки й освіти, під час прийняття рішень; *трандисциплінарний* – процеси самоорганізації та функціонування великих міждисциплінарних проєктів, міждисциплінарних мов комунікації, природа виникнення міждисциплінарних інваріантів, колективний розум, мережеве мислення; *наддисциплінарний* – процеси творчості, становлення філософського знання, розвиток науки і культури. Комунікативні практики у кожному з цих пластів мають особливі традиції застосування, цілком наукові та методологічно розвинуті на дисциплінарному рівні [3, с. 27-28].

Враховуючи методологічну важливість систематизації педагогічних наук, звернемося до результатів зарубіжних наукознавчих досліджень. Так, видатний польський учений З. Вятровський, обґрунтовуючи спеціалізацію в педагогіці, здійснює історико-філософський аналіз розвитку цієї науки у ХХ столітті. Він звертається до праць польських, німецьких (Д. Лензен) та чеських учених (Я. Пруха). Професор пропонує авторську систематизацію педагогічних наук, що охоплює чотири напрями:

I. *Фундаментальні педагогічні дисципліни*: педагогіка загальна; історія освіти і виховання та педагогічних доктрин; теорія виховання; дидактика (і технологія навчання).

II. *Основні педагогічні дисципліни, визначені лінією розвитку людини*: педагогіка сім'ї; педагогіка дошкільна і молодшого шкільного віку; педагогіка шкільна (у тому числі загальноосвітньої та професійної школи); педагогіка вищої школи; педагогіка дорослих (андрагогіка); педагогіка спеціальна; (у т. ч. ревалідаційна, ресоціалізаційна, реабілітаційна та ін.); теорія подальшого навчання; теорія неперервного навчання (перманентне навчання); педагогіка людей третього віку (педагогічна геронтологія).

III. *Педагогічні дисципліни, що відповідають головним напрямам діяльності людини*: педагогіка соціальна; педагогіка культури; педагогіка праці; педагогіка здоров'я; теорія загальнотехнічного виховання; теорія військового виховання; педагогіка вільного часу і рекреації.

IV. *Допоміжні та пограничні дисципліни*: педагогіка порівняльна; пед-деврологія; освітня політика; економіка освіти; організація освіти і виховання; філософія виховання; психологія виховання; соціологія виховання; біологія виховання; освітня інформатика і кібернетика [10, с. 40–44].

Зазначимо, що така систематизація педагогічних наук не є традиційною. Вона стала результатом системного багаторічного наукознавчого аналізу, що здійснювався цим ученим упродовж декількох десятиліть. З. Вятровський припускає, що процес “атомізації педагогіки” й надалі буде розвиватися, хоча часто висловлюються думки, що вже недоцільно продовжувати цей поділ. Однак, аналізуючи різні підходи, він виокремлює такі важливі тенденції: зростання соціальних запитів на педагогічні знання в різних галузях життя і діяльності; тривалий розвиток педагогічного знання в царині як теоретичній, так і утилітарній (практичній), а також спеціалізації в сучасних науках. Отже, важко уявити можливість розв’язання сучасних проблем, передусім людських, без використання спеціальних наукових знань і методів. Вчений доводить, що без спеціалізації не можна навіть говорити про розвиток сучасної науки.

Теоретично обґрунтовані положення щодо інтеграції та водночас спеціалізації в педагогічних науках в умовах глобалізаційних процесів набувають винятково важливого значення. Особливої уваги потребують наукознавчі проблеми, аналіз генези і сучасних категорій спеціалізації та інтеграції. Незаперечною є взаємозалежність цих понять, котрі, на перший погляд, справляють враження суперечливих і навіть таких, що виключають одне одного. За цих умов постають першочерговими завдання звернення до актуальних проблем сучасної філософії освіти, об’єднання зусиль представників різних галузей наукового знання з метою здійснення теоретико-методологічних досліджень.

Людська праця – категорія вічна

Саме так ми назвали передмову до книги видатного польського вченого Тадеуша Вацлава Новацького “Людська праця. Аналіз поняття” (“Praca ludzka. Analiza pojęcia”), видану українською мовою у 2010 р. у Львівському видавництві “Літопис”. До цієї унікальної філософсько-педагогічної праці Т. Новацький обрав п’ять епіграфів, які належать п’ятьом великим ученим різних епох. Не можу не навести їх повністю:

“...Як птахи мають крила, щоб літати, так людина має руки, щоб мати їх як знаряддя. Наші душа й тіло кріпнуть і зміцнюються коштом праці, а через байдикування та лінощі – занепадають і марнуються” (Андрей Фрич Моджевський (1503–1572));

“Праця творить історію людства” (Джордано Бруно (1548–1600));

“Людина має стільки знань, скільки здобула працею і творчістю” (Джамбатиста Віко (1668–1744));

“Праця є джерелом і мірилом цінностей” (Адам Сміт (1723–1790));

“Не збагнув життя той, хто скаржиться на працю; вона є важелем, що всім рухає. Відпочинок – то смерть, а праця – то життя” (Войцех Ястшембовський (1799–1882)) [4, с. 8].

До передмови до українського видання цієї винятково важливої праці ми обрали афоризм видатного поляка і великого друга України професора Т. Новацького: “Праця рук вивела людину на її сучасну позицію в природі... Цей духовний світ побудований на досвіді й матеріальних здобутках рук, що працюють”.

До глибоких філософсько-педагогічних роздумів спонукає підхід вченого до структурування змісту цієї монографії.

1. Праця серед інших видів діяльності/

1.1. Вступні зауваження.

1.2. Сон, треті стани, забава, мрії, процеси навчання, самоосвіта і самотворення.

1.3. Діалектика відношень між окремими видами діяльності.

1.4. Різновиди праці.

2. Місце праці в системі цінностей сучасної людини.

2.1. Вступні зауваження.

2.2. Цінність праці для розвитку людини.

2.3. Церква і праця.

2.4. Сучасні зміни в системі цінностей.

3. Критичний аналіз поняття праці.

3.1. Матеріал.

3.2. Перед входом у лабіринт.

3.3. Огляд деяких визначень.

3.4. Чи є примус визначальною ознакою праці?

3.5. Сфери праці.

3.6. Примус чи обов’язок, а може, прагнення?

3.7. Визначення.

4. Контексти праці.

Закінчення (Lektor benevolente).

Передмову до цієї незвичайної книги написали професор Франтішек Шльосек – голова Міжнародного наукового товариства “Польща – Україна”. Звернемося до двох останніх абзаців цієї передмови: аналізуючи зміст цього дослідження професора Тадеуша Новацького, ми розмірковуємо над тим, чи це філософський трактат про працю, чи

практично наукова робота, що розкриває розуміння суті та цінності праці. А, можливо, одне і друге?

У цій книзі Тадеуша Новацького викладено результати надзвичайно цінного дослідження, що здійснювалося впродовж багатьох років. Українське видання цієї праці не лише підкреслює її вартість, але є також здійсненням мрії автора про те, щоб його наукова думка не мала географічних кордонів.

Про фундаментальність цієї, здавалося б, не дуже великої книги (всього 181 стор.) свідчить звернення Нестора польської педагогіки до думок, положень і висновків **138 вчених**: і філософів, і соціологів, й істориків, і психологів, і педагогів, і політологів. Безумовно, це свідчить про всебічний міждисциплінарний аналіз категорії праці. Цілком логічним завершенням цього видання стала післямова доктора філософських наук, професора, дійсного члена НАПН України, директора Інституту педагогічної освіти й освіти дорослих НАПН України Івана Зязюна – **“Творчий дорожок Тадеуша Новацького – гімн людині праці”**. “Кожна його праця – поступ до істини, до розуміння людського інтелекту, людської духовності. Він один із перших у світі педагогів-дослідників побачив у перманентній освіті, в освіті через усе життя поступ до цивілізаційних досягнень людського інтелекту і людської почуттєвості, що через різновиди досвіду сягають глибинних пластів творчого потенціалу Людини...”

Філософського осмислення у творчості Тадеуша Новацького набуває поняття “майстерність”. Він характеризує її вищим виявом системи вмій, доведенням здібностей до максимального рівня, умінням продуктивно вирішувати найбільш складні педагогічні ситуації. Вслід за А. Макаренком вчений ставить питання про педагогічну майстерність у системі професійної освіти. Що ж стосується суб’єкта процесу праці, то його майстерність базується “не на механічному вмінні та великій кількості навичок, а пов’язана з пластичністю, швидкою пристосованістю до нових ситуацій, нової сировини, нового матеріалу. Гнучкість набутих умій, а, отже, і шлях до майстерності у сфері моторики залежить від способу розвитку вмій” [4, с. 173-175]. Цей висновок видатного українського вченого Івана Зязюна має важливе методологічне значення для осмислення інтердисциплінарності філософсько-педагогічних праць Тадеуша Вацлава Новацького, якому 25 листопада 2013 р. виповнилося б 100 років...

“Світ мрій” (“Świat marzeń”) – ця остання книга Професора була видана у 2010 р. в Любліні (видавництво Університету Марії Кюрі-Скłodовської). Українське видання цієї надзвичайно цінної праці по-

бачило світ у грудні 2012 року – через три місяці після того, як її автора провели в останню дорогу на Варшавській землі.

Віктор Андрущенко – ректор Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, член-кореспондент НАПН України, академік НАПН України у “Слові про вчителя і вченого” (передмові до цього видання) написав так: “Великий науковець, невгамовний дослідник, талановитий творчий педагог, визнаний та поцінований цілим світом за душевну пристрась і горіння власною роботою. Тадеуш Вацлав Новацький не вписується у жодні словесні характеристики, бо мав талант ширший за будь-які означувані рамки і межі. Кожна його праця – крок в еволюції освіти, дидактики, методології і разом з тим, нескінченний пошук істини життя.

Свою наукову діяльність цей велет думки присвятив роздумам та усвідомленню людської духовності й інтелекту, що знайшло відображення у його численних книгах. Академічні установи й інститути, потужні навчальні заклади світу мали за честь зберігати у своїх бібліотечних фондах праці Тадеуша Новацького, що стали зразком справжнього наукового обґрунтування й переплетення проблем педагогіки з соціальними, екологічними, економічними й культурними проблемами життєдіяльності суспільства. За лаконічними фразами вченого стояло непогамоване прагнення нових знань та кропітка праця” [5, с. 5].

Свої глибокі роздуми, що проходили через душу і серце, вчений завершує так: “Для підвищення морального рівня суспільства треба обережати дітей і молодь від надміру жорстокості і шукати золоту середину, яка уможливить гармонійний розвиток особистості відповідно до суспільних норм. У світі без воєн і без фізичного насильства головною рушійною силою, яка забезпечила б суспільну співпрацю, може стати тільки любов у її різноманітних проявах: доброзичливості, піклуванні про інших, взаємодопомозі, співпраці, дружбі, симпатії, братерстві. І, пам’ятаючи, що все це є основою християнських істин, не можна не згадати двовірш Гете: Якщо любов не об’єднає. Все це – Вавилонська вежа” [5, с. 108].

До післямови нами обрано ось цей афоризм видатного вченого: “Мрія – це пошук доріг до щастя. У мріях прагнення перетворюється на дії. Мрії – генератор психічної і духовної енергії. Мрії надають сенсу життю, коли відкривають перспективи до реалізації ідей”. Ось так одні мрії народжували багато інших, а омріяне ставало реальністю завдяки невтомній праці Вченого, його творчим пошукам упродовж усього життя, постійному креативному самовдосконаленню, інноваційному і прогностичному баченню проблем, зовнішніх і внутрішніх причин їх виникнення та шляхів розв’язання [5, с. 109-110].

Отже, праця людини, методологічно обґрунтована і психолого-педагогічно виміряна Професором Т. Новацьким, є свідомою цілеспрямованою діяльністю людини, спрямованої на створення суспільно значущих матеріальних і духовних цінностей, необхідних для задоволення потреб особистості та суспільства. Праця є основною формою життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства, виступає провідним фактором соціогенезу. Разом із тим, вона є засобом самовираження та самоствердження особистості, реалізації її інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності. До праці людину спонукають різні потреби, інтереси, нахили, почуття обов'язку, відповідальності, що виступають як мотиви. Праця передбачає наявність у людини певних знань, умінь і навичок, які, у свою чергу, збагачуються і розвиваються. У процесі праці формуються фізичні, духовно-психологічні та психофізіологічні якості людини. Процес праці включає такі елементи, як: а) цілеспрямована трудова діяльність; б) предмет праці; в) знаряддя праці; г) умови праці; д) результат праці. Звідси впливають основні риси праці людини, її опосередкована роль у процесі взаємодії між людиною і природою, її доцільність, значення ідеально представленого результату. Впливаючи з допомогою засобів праці на її предмет, людина змінює цей предмет відповідно до поставленої мети. Досягаючи мети, людина задовольняє найголовнішу зі своїх потреб, а усвідомлення мети пов'язане з мотивом праці [2, с. 707].

Як зазначають В. Рибалка і В. Синявський, у процесі досягнення результатів праці відбувається особистісне, професійне зростання людини, яке залежить від ступеня різнобічності, продуктивності, творчого характеру праці. Суспільний характер праці вимагає трудової та професійної підготовки, навчання і виховання культурного працівника, наукової організації праці з метою підвищення її продуктивності й безпеки.

Розуміння цих важливих дослідницьких проблем поглиблює також вивчення праць українських учених Л. Бурлачука, Г. Костюка, М. Лукашевича, Мілеряна, В. Моляко, В. Роменця, Ю. Трофімова та ін.

“Праця отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли вона слугує не тільки джерелом існування, а й джерелом творчого натхнення і насолоди” [2, с. 708] – цей висновок українських психологів повною мірою збігається з головним лейтмотивом наукових праць Т. Новацького.

Педагогіка праці

В умовах інформаційно-технологічного суспільства ці процеси значно прискорюються, стають більш динамічними і взаємопов'язаними. Т. Новацький привертає увагу до глибокого історико-філософського коріння педагогіки праці. Професор переконливо стверджує: лише через

працю людина пізнає світ, закономірність і ефективність існування якого підтверджується лише результатами і досягненнями людської діяльності. Він методологічно обґрунтовує суть цього поняття: “Поняття праці надзвичайно складне, воно охоплює певні явища в мові та суспільній свідомості, такі як виробнича праця, громадська діяльність, духовна праця. Але поняття праці зустрічається і в багатьох інших контекстах. Наведемо приклади найбільш значущих: праця і здоров’я, загроза для здоров’я; праця і зусилля, виснаження працею, знеохота; праця і свобода; праця і соціалізація; праця і соціальна стратифікація, розподіл праці; праця і культура (матеріальна, соціальна, духовна); праця і багатство; праця і мораль; праця і самореалізація; праця і цінності; праця і природа; праця і творчість; праця в буттєвому вимірі особи; праця в суспільстві; праця і вдосконалення.

Багатство контекстів, які містять у собі поняття праці, впливає (водночас впливаючи на нього) зі зростання її різноплановості, з різноманітністю самої праці, яке полягає у почерговій участі у процесі праці суспільних та індивідуальних цілей, різноманітності матеріалу праці (від органічної субстанції до суто умоглядних витворів) [4, с. 161-162].

У монографії “Професієзнавство” (“Zawodoznawstwo”) вчений простежує історію виникнення праці людини, її розвитку на різних історичних етапах, зародження професій, їх розширення, трансформацію й інтегрування з урахуванням соціально-економічних потреб. Широку палітру понять, пов’язаних із працею людини, педагогікою праці як субдисципліною педагогіки він викладає в “Лексиконі педагогіки праці” (“Leksykon pedagogiki pracy”). На нашу думку, це унікальне науково-довідкове видання дає можливість побачити всю глибину проблеми і простежити шляхи збагачення поняттєво-термінологічного апарату педагогіки праці.

Передусім викликає значний науковий інтерес зміст цієї дефініції, його постійне уточнення, шліфування з урахуванням результатів досліджень науковців – фахівців у галузі педагогіки праці. У монографії “Педагогіка загальна і субдисципліни” (“Pedagogika ogólna i subdyscypliny”) Т. Новацький наголошує на важливості педагогічного аналізу, здійснюваного крізь призму системи “людина – праця”. На першому місці для нього – аналіз розвитку особистості, зв’язок процесів виховання, формування характеру, зв’язок людини і середовища. Наголосимо на цінності рекомендації Т. Новацького щодо звернення до понять, які характеризують ставлення людини до праці, а саме:

- її мотивацію до праці;
- формування вмінь розв’язувати завдання, пов’язані з працею, професійним розвитком людини;

– професієзнавство, а також біофізичні та моральні кваліфікації, конкретні професійні кваліфікації, професійні характеристики.

Вчений підкреслює, що назва “педагогіка праці” є узагальнюючою, інтегрованою. Вона поєднує в собі такі напрями, як промислова педагогіка, педагогіка закладу праці, господарська педагогіка, сільськогосподарська педагогіка [9, с. 314]. На нашу думку, в такому дослідницькому підході простежуються системність і міждисциплінарність.

У зв’язку з цим не менш важливим і цікавим є доробок професора, іноземного члена НАПН України З. Вятровського – талановитого учня і послідовника професора Т. Новацького. До пріоритетних проблем педагогіки праці в контексті трансформаційних процесів вчений відносить:

– проблеми орієнтації, професійної орієнтації та професійного “дорадництва”;

– проблеми інших підходів до побудови професійної школи і професійного навчання в освітній системі, що реформується;

– проблеми робітничих кваліфікацій, у тому числі компетентності й відповідальності, а також професійної мобільності випускників професійних шкіл;

– проблеми працевлаштування, трудової діяльності та безробіття (не лише в економічному контексті);

– проблеми напрямів та організації неперервного навчання працівників, а також створення необхідних умов для реалізації шансів досягнення професійної майстерності;

– проблеми суб’єктного трактування працівника у складному процесі праці [10, с. 20].

Погоджуючись із комплексом цих взаємопов’язаних проблем, наголошуємо на важливості психології праці в цих складних процесах. Ця наукова субдисципліна тісно пов’язана з іншими науками про працю людини, зокрема педагогікою праці, соціологією праці, праксеологією, філософією праці, фізіологією праці, ергономікою, науковою організацією праці, трудовим правом. З. Вятровський наголошує на необхідності дослідження таких винятково важливих і водночас складних проблем:

– обов’язковість праці людини;

– професійний розвиток упродовж життя;

– професійні кваліфікації та компетенції;

– організація праці та забезпечення її виконання;

– умови якісної професійної діяльності;

– усвідомлення необхідності власної професійної діяльності, розвитку професійної особистості;

– сучасне розуміння професійної майстерності в поєднанні з професійною мобільністю, високою і раціональною підприємливістю, а також із надійністю в кожній соціально зумовленій професійній ситуації [10, с. 62].

Педагогіка праці та професійна педагогіка обґрунтовують такі принципи професійної освіти: випереджальний характер професійної підготовки; неперервність; фундаменталізація; інтеграція професійної освіти, науки і виробництва; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; гнучкість і взаємозв'язок процесу професійного навчання з реструктуруванням і подальшим розвитком економіки і зайнятості населення, розвитком різних форм власності; диверсифікація; регіоналізація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої та професійної підготовки; єдність професійного навчання і виховання, екологізація, варіативність, індивідуалізація і диференціація.

Психопедагогіка праці

Здійснюючи наукові пошуки, доцільно також враховувати місце психології праці серед інших психологічних наук. Професор К. Чарнецький виокремлює теоретичні субдисципліни: психологічні (соціальна психологія, загальна психологія, виховна психологія), а також практичні психологічні субдисципліни (психологія розвитку, психологія праці та психологія клінічна). У зв'язку з цим помітно зростає значення комплексних міждисциплінарних досліджень:

– людини праці різного віку, соціального і професійного досвіду в соціокультурних умовах міста і села (з цим пов'язані проблеми вибору професії, мотивації професійного навчання, процесу оволодіння майбутньою професією, початок професійної діяльності, адаптація й особливості праці на різних етапах професійного розвитку);

– умов праці – у різних економічних галузях, на великих і малих підприємствах різних форм власності (до цього комплексу проблем належать також такі загальні питання, “працевлаштування – безробіття”; модернізація підприємства, його ліквідація, перекваліфікація, соціальні та матеріально-технічні умови праці).

– результатів праці (кількість і якість праці, мотивація до трудової діяльності, загрози праці, конфлікти й ін.).

Як бачимо, проблеми ринку праці та розвитку систем професійної освіти і навчання охоплюють великий комплекс питань, що перебувають на межі психології, педагогіки, психофізіології, економіки, ергономіки, соціології, статистики й інших галузей наукового знання. Вони також потребують здійснення досліджень на основі міждисциплінарного підходу.

Помітним кроком у міждисциплінарних дослідженнях стало обґрунтування нового напрямку, що дістав назву “психопедагогіка праці”. Професор Я. Карней вважає, що людина в середовищі праці системно пов’язана з різними сферами життєдіяльності та відповідно з галузями науки, які досліджують ці проблеми. Мова йде про філософію, антропологію, психологію праці, фізіологію і медицину праці, екологію, економіку, соціологію праці, а також педагогіку праці, педагогіку геріатричну, педагогіку культури, технічні науки, менеджмент, право та ін.

На нашу думку, результати цього багаторічного дослідження є перспективними. На основі інтегративного підходу Я. Карней обґрунтувала дефініцію “психопедагогіка праці” та запропонувала аналіз її змісту за такими напрямками:

- I. Сучасна педагогіка праці – проблеми інтердисциплінарні.
- II. Працівник в установі (закладі праці).
- III. Дослідження праці та професій.
- IV. Організація часу праці.
- V. Підприємливість.
- VI. Психологічні механізми поведінки людини в установі (закладі праці).
- VII. Пристосування (адаптація) до праці та професійний добір.
- VIII. Мотивація до праці.
- IX. Освіта дорослих в установі (стратегія установи й освітня політика).
- X. Мистецтво бути працівником.
- XI. Стили поведінки дорослих (пізнавальні й емоційні стилі; стилі учіння).
- XII. Авторитет керівника (авторитет формальний і неформальний; харизматична особистість, авторитет і влада, культурні передумови авторитету).
- XIII. Патологічні явища на сучасному підприємстві (працеголізм, професійне вигорання, моббінг) [8, с. 5-6].

На основі міждисциплінарного підходу Я. Карней обґрунтувала висновки щодо розвитку педагогіки праці у XXI ст., зокрема стосовно дослідження проблем управління якістю, управління знаннями, а також створення агенцій індивідуального (персонального) дорадництва й організації праці в умовах делокалізації. Запропоновані напрями міждисциплінарних досліджень, на нашу думку, є актуальними в сучасних умовах модернізації професійної освіти і навчання в Україні.

Професійна педагогіка

Професійна педагогіка – наука про загальні та специфічні закони, закономірності, особливості, принципи й умови освіти, навчання, учіння і виховання особистості професіонала (кваліфікованого робітника, інженера, вчителя, лікаря й інших фахівців). Професійна педагогіка ви-

вчає закономірності та закони навчання людини професії та формування професійно і соціально важливих якостей особистості окремих працівників і виробничого персоналу в цілому для різних галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг, їхніх професійних компетенцій з урахуванням сучасних та перспективних вимог ринкової економіки. Вона розкриває методологічні, теоретичні і методичні основи педагогічного процесу в професійній школі будь-якого рівня, у системі професійної підготовки фахівців, у т. ч. й короткотермінової в умовах виробництва, а також перепідготовки, підвищення кваліфікації безробітних у центрах зайнятості, додаткової освіти.

Предмет професійної педагогіки – системи і процеси освіти, теоретичного, практичного і виробничого навчання, виховання і формування особистості, єдність і зв'язок між ними; їх мета й особливості, зміст професійної освіти, що визначається соціальним замовленням та розкривається і змінюється відповідно до змін в умовах науково-технічного, інформаційно-технологічного розвитку; особливості оволодіння науково-технічними знаннями, професійними навичками, способами професійної діяльності, розвитку професійно важливих якостей особистості професіонала, його професійних компетенцій і компетентності. Професійна педагогіка вивчає проблеми теорії та практики професійної освіти і навчання, взаємозв'язок між цими категоріями на різних етапах професійного розвитку особистості професіонала. Забезпечення взаємозв'язку педагогічного і виробничого процесів (з урахуванням специфіки кожної галузі промисловості, сільського господарства та сфери послуг) має винятково важливе значення для розвитку неперервної професійної освіти – освіти впродовж життя.

Методологічними засадами професійної педагогіки є: положення філософії, логіки, соціології, економіки і психології освіти. За С. Батишевим, це дозволяє піднести узагальнення на більш високий рівень синтезу професійно-педагогічних явищ, охопити широкий діапазон взаємодії наук в обґрунтуванні освітніх систем, у виявленні умов соціальної реальності, середовища, в якому функціонує професійна школа. Теорія педагогіки професійної школи, на відміну від інших галузей педагогічного знання, розвивається на основі постійної взаємодії законів педагогіки, законів і закономірностей функціонування різних галузей виробництва та сфер професійної діяльності людини. В умовах ринкової економіки, динамічних змін на ринку праці її значення значно зростає.

Професійна педагогіка спрямована на забезпечення функціонування і цілісного розвитку систем: “людина – суспільство – природа”, “техніка – виробництво – суспільство”, “людина – праця – виробни-

чий колектив” (С. Батишев). На забезпечення цілісності педагогічних процесів у кожній педагогічній системі в оволодінні майбутньою професією учнями, студентами, курсантами, а також різними категоріями дорослого населення в умовах неперервної освіти впливають міжпредметні та міжциклові зв’язки.

Професійна освіта як системний об’єкт охоплює всі предметні галузі трудової діяльності, формування і професійної розвитку людини на різних життєвих етапах. В умовах інформаційно-технологічного суспільства ці процеси значно прискорюються, стають більш динамічними. Професійна педагогіка обґрунтовує принципи професійної освіти: випереджувальний характер професійної підготовки; неперервність; фундаменталізація; інтеграція професійної освіти, науки і виробництва; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; гнучкість і взаємозв’язок процесу професійного навчання з реструктурування і подальшим розвитком економіки і зайнятості населення, розвитком різних форм власності; диверсифікація; регіоналізація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої та професійної підготовки; стандартизація, єдність професійного навчання і виховання, екологізація, варіативність, індивідуалізація і диференціація.

На початку ХХІ ст. зростає значення спрямування досліджень з професійної педагогіки на виявлення ключових чинників, що впливатимуть на розвиток систем підготовки виробничого персоналу для різних галузей: демографічні зміни; міграція робочої сили; зростання попиту робочої сили порівняно з пропозицією; поглиблення суперечностей між зростанням попиту на висококваліфікованих робітників на ринку праці та наявним рівнем їхньої кваліфікації; зниження якості робочої сили внаслідок старіння та вибуття висококваліфікованих робітників із виробничої сфери; розвиток виробництва на основі впровадження нової техніки, новітніх технологій і матеріалів; підвищення вимог роботодавців до рівня компетентності робітників; зростання ролі соціального партнерства.

Ця субдисципліна педагогіки має інтегрований характер. Вона обґрунтовує свої теорії з урахуванням результатів досліджень з інших галузей наукового знання. Це зумовлено її системним об’єктом – “професійною освітою”, що охоплює всі предметні галузі знання, діяльності, формування і розвитку фахівців різних виробничих галузей. Це дозволяє професійній педагогіці генерувати нові теорії в умовах інтеграційних процесів, інформаційно-технологічного розвитку суспільства [2, с. 727-728].

З урахуванням результатів досліджень із педагогіки праці, професійної педагогіки і психопедагогіки праці доцільно обґрунтовувати положення

щодо психолого-педагогічних аспектів прогнозування потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках на загальнодержавних і регіональних рівнях; консолідації зусиль відповідних міністерств і відомств, роботодавців, науковців і громадських об'єднань; розвитку соціального партнерства; посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації робітників; законодавчого забезпечення підготовки конкурентоспроможних на ринку праці робітників.

Таким чином, у системі “людина – праця” сформувалися педагогіка праці, психопедагогіка праці і професійна педагогіка. Ці субдисципліни педагогічної науки мають інтегрований характер і обґрунтовують свої теорії з урахуванням результатів досліджень з інших галузей наукового знання, що зумовлено їх системним об'єктом – *професійною освітою*, яка охоплює всі предметні галузі знання, діяльності, формування і розвиток фахівців різних виробничих галузей. Це дає можливість професійній педагогіці генерувати нові теорії в умовах інтеграційних процесів, інформаційно-технологічного розвитку суспільства.

Узагальнюючи досить стислий аналіз цієї складної проблеми у контексті системи “людина – праця”, зазначимо, що українська наука і практика потребують посилення уваги до дослідження наукознавчих педагогічних і психологічних проблем, а особливо професійної педагогіки, педагогіки і психології праці в умовах навчання упродовж життя, а також кількарізової зміни прикладання знань і вмінь, тобто зміни професій впродовж активного періоду життєдіяльності людини. Це сприятиме поглибленню наукознавчих досліджень з професійної педагогіки, педагогіки праці та психопедагогіки і відповідно – одержанню нового наукового знання, що збагачуватиме і підноситиме методологічний рівень педагогіки.

8 листопада 2012 р. рішенням Загальних зборів НАПН України схвалені “Основні напрями дослідження з педагогічних і психологічних наук в Україні”. У них запропоновано нові напрями досліджень із професійної освіти, безперервної освіти, психології професійної освіти, організаційної психології та психології праці, а також теоретико-методичні засади професійного навчання й освіти дорослих, професійного навчання на виробництві та навчання незайнятого населення. Їх реалізація потребує високого рівня методологічної культури, креативності, критичного мислення, соціальної відповідальності та прогностичного бачення шляхів розв'язання проблем, від яких залежить майбутнє кожної людини, родини і, безумовно, нашої держави.

1. Володимир Шинкарук (1928–2001). Світогляд і філософія // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / За ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2012.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008.
3. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Льїн; [Національна академія педагогічних наук України]. – К. : Педагогічна думка, 2012.
4. Новацький Т. В. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик. – Львів : Літопис, 2010.
5. Новацький Т. В. Світ мрій / Тадеуш В. Новацький; пер. з польськ. І. А. Аскерової; наук. ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2011.
6. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди. – К. : Абрис, 2002.
7. Шанар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х. : Прапор, 2005.
8. Karney J. E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. – W. : Wydawnictwo Akademickie “Zak”, 2007.
9. Nowacki T. W. Pedagogika pracy / Tadeusz W. Nowacki // Pedagogika ogolna i subdyscypliny / Red. naukowa – Lucjan Turows. – Warszawa: Wyd-wo Akademickie “Zak”, 1999.
10. Wiatrowski Z. Podstawy pedagogiki pracy : Wydanie czwarte – zmienione i poszerzone. Bydgoszcz, 2004.